

## **«УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ПИТАННЯ» В ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

«Університетське питання» в історії Російської імперії другої половини ХІХ ст. відігравало особливу роль. Досить згадати, що університетська реформа 1863 року передувала багатьом іншим важливим перетворенням (земській, судовій,

військовій реформі), так само й у 80-ті роки університетська контрреформа випередила проведення змін в інших сферах життя. Можна з упевненістю стверджувати, що «університетське питання» виходило далеко за межі суто освітянських проблем й набувало політичного характеру. На початку ХХ ст. суспільно-політична ситуація в Російській імперії зазнала значних змін. У зв'язку з тим, що нагальні проблеми залишалися нерозв'язаними, спостерігається помітна еволюція громадської свідомості у бік її радикалізації. Такі настрої суспільства можна спостерігати й стосовно «університетського питання». У цьому сенсі зазначене питання знову як лакмусовий папірець характеризувало стан справ у суспільстві.

Цікавим матеріалом, що, на нашу думку, підтверджує сказане, є програми політичних партій, які виникли в період лібералізації політичного життя початку ХХ ст. Аналіз цих документів свідчить, що найбільшу увагу «університетському питанню» було приділено у програмах центристських партій. У той самий час у програмах як ліворадикальних, так і праворадикальних партій зазначене питання було зовсім відсутнє. Додамо, що в них ми не знаходимо жодної згадки не лише про необхідність реформування вищої школи, але й освітньої галузі як такої. Таким чином, в одній групі опинилися програми як соціалістів-революціонерів, російської соціал-демократичної робочої партії, так і земської народної партії, монархічної партії, конституційно-монархічної партії робітників та ін. Реформи, які пропонувалися цими партіями як програмні завдання, стосувалися політичної, правової, економічної та інших сфер життя і виглядали досить масштабно. Тим більше виникає питання: чим можна пояснити ігнорування цими партіями проблем

освіти в цілому й «університетського питання» зокрема. Гадаємо, що причина полягає не тільки у соціальному складі партій, і навіть не в тому, що її соціальна база, до якої вони зверталися, являла собою переважно неграмотне й неосвічене населення. Уважаємо, що таке ставлення до «університетського питання» свідчило про те, що реформування в ліберальному дусі вже не відповідало сподіванням значної частини суспільства. Більше того, якщо раніше університети були на вістрі громадського інтересу, то тепер вони пересунулися на периферію. Радикальна свідомість відкидала пошуки компромісу, обговорення проблем шляхом дискусії як недієві механізми суспільних змін. Більше того, на нашу думку, для такої свідомості університети ставали навіть чимось ворожим.

При цьому, якщо представниками ліворадикальних політичних течій університети бачилися як осередки стаціонарної замкненості, аристократичної кастовості, то праворадикальні політичні діячі розглядали університети перш за все як джерело крамоли. Так, хоча у програмі партії «Союз російського народу» й міститься розділ «Народна освіта», мета визначена в тому, щоб російська школа — нижча, середня та вища — виховувала б юнацтво в дусі православних християнських начал: любові до царя, вітчизни та відданості обов'язку, і щоб школа була цілком російською. Політиканство зі школи має бути усунене, і молоді покоління мають бути відгороджені від розбещувачів, ким би вони не були. Загальновідомі прояви ненависті праворадикалів до представників інтелігенції, людей «в окулярах та капелюхах».

Щодо ліворадикальних партій досить згадати, що із встановленням радянської влади університети будуть сприйматися як «осередки контрреволюції», становості,

дореволюційних порядків й зазнають руйнівних, з точки зору університетської традиції, перетворень.

Повертаючись до програм центристських партій, по-перше, слід зазначити, що це були плани поступового реформування суспільства у бік лібералізації громадсько-політичного життя. Суттєві зміни в інших сферах життя не передбачалися. Саме тому «університетське питання» набувало в цих програмах особливого значення. Часто не в змозі назвати речі своїми іменами, як це було й у другій половині XIX ст., ліберали прагнули до поступок на периферії, сподіваючись, що зрушення в тому ж «університетському питанні» стануть початком більш значних політичних змін. При цьому поняття «автономія» практично звучить як «конституція».

Продитуємо виступ П. М. Мілюкова на з'їзді Конституційно-демократичної партії, на якому було прийнято її політичну програму. «Наша партія, — зазначав П. М. Мілюков — ближче за всіх наближається до тих інтелігентських західних груп, які відомі під назвою «соціальних реформаторів». Зберігаючи зв'язки з інтелігентськими традиціями, ми робимо першу спробу перетворити інтелігентські ідеали в здійснені практичні вимоги й взяти з літературних декларацій все, що може бути введено до політичної програми». Та обставина, що університетське питання стало для цієї партії ідеологічно значущим, пояснюється також її соціальним складом. Так, до Центрального комітету партії кадетів входили такі відомі вчені, як В. І. Вернадський, С. А. Муромцев, А. А. Корнілов та ін. Їх погляди знайшли відображення в програмі, де були вміщені такі вимоги: «Повна автономія та свобода викладання в університетах та інших вищих школах, збільшення їх числа. Зменшення

плати за слухання лекцій. Організація просвітницької роботи для широких верств населення. Вільна організація студентства».

Не менше місця приділено «університетському питанню» й у програмі Української демократичної партії. Воно розглядається в першому розділі, який (символічно!) був названий «Державний та суспільний устрій». Параграф 7 програми звучить так: «Автономія вищих навчальних закладів...»

Однак на початку XX ст., на відміну від другої половини XIX ст., у громадській свідомості така позиція частогусто вже виглядала не просто як ліберальна, а відверто консервативна, а «університетське питання», таким чином, несподівано стало ознакою принаймні поміркованості. Отже, університетське питання і на початку XX ст. продовжувало залишатися барометром суспільства.

Незважаючи на те, що на виборах до Першої Державної думи Російської імперії перемогла Конституційно-демократична партія, барометр змін неминуче вказував на бурю. Від цієї стихії постраждають і університети. Буря розкидає їх настільки, що про оспівану поколіннями громадських діячів університетську автономію згадають лише через багато десятиліть, та й то мимохідь.